

po eni strani gre za prakso reprodukcije, ki pa ni ločena od ideološkega pomena te prakse, tako da je vsakršna praksa *vselej že* vpeta v strukturo vladajoče ideologije. Od tod Althusserjeva interpretacija, da je individuum *vselej že* subjekt, in to že s tem, da je na svet rojen: čeprav se rojstvo kaže kot nekaj kar najbolj naravnega, je rojstvo v človeško družbo ideološki dogodek: »To, da so individuumi vedno 'abstraktni' v primerjavi s subjekti, kar individuumi *vselej-že* so, je pokazal Freud, ko je kratko malo opozoril na to, kakšen ideološki ritual obkroža pričakovanje 'rojstva', tega 'srečnega dogodka' [...]. /V/naprej je jasno, da bo nosil ime svojega Očeta, da bo torej imel identiteto in da bo nenadomestljiv. Še preden se otrok rodi, je potemtakem *vselej-že* subjekt, za to ga določi specifična družinska ideološka konfiguracija, v kateri ga 'pričakujejo', potem ko so ga spočeli; določen je v tej konfiguraciji in po njej« (Althusser 2000: 101).

Šele s tega vidika, pa čeprav gre za vzvratno branje Marxa, je mogoče razumeti slovito 11. tezo o Feuerbachu, ki je bila pogosto razumljena narobe – kot da Marx skozi njo (in *Teze* nasploh) postavlja opozicijo med »teorijo« in »prakso«. Če pravi, da so »filozofi svet samo različno *interpretirali*, gre pa za to, da ga *spremenimo*«, to ne pomeni nič drugega kot to, da je v sami »interpretaciji« vključeno samorazumevanje, da gre zgolj za interpretacijo (češ, filozofija ali teorija nasploh je zgolj interpretacija sveta). Trik je v tem, da nobena interpretacija ni zgolj interpretacija, pa četudi gre za neko kar najbolj nevtralnno znanstveno pozicijo; to je konec koncev tudi poanta Althusserjeve kritike spontane ideologije znanstvenikov, po kateri znanost, če ne prevzema politične odgovornosti za svoje lastno početje, če ne reflektira lastnega početja – četudi le – *tudi* v političnem smislu, služi ohranjanju *statusa quo* in je zatorej vse prej kot zgolj nevtralna.

Za zaključek morda samo še ena opazka: za razliko od *Nemške ideologije* in drugih konceptualno zgoščenih, doslednih, izpeljanih Marxovih del, imamo pri *Tezah* opravka z eno zadrego; teze so namreč fragmentarne in lakonične, na prvi pogled neberljive brez širšega konteksta, k razjasnjevanju katerega zagotovo pripomore Debenjakov prispevek. Toda teze, naj bodo same po sebi še tako neberljive, kličejo k branju prav takšne, kakršne so in kakršne jih bralec najde, če odmisli vsa spremna besedila knjige, zato si bomo tukaj privoščili bralno priporočilo: naj tisti, ki bodo prijeli to knjigo v roke, preberejo in premislijo najprej same teze, nato pa naj se lotijo spremnih besedil. Prepričan sem namreč, da bodo Marxove teze zgovorne same po sebi, in prav zanimivo je videti (vsaj moja izkušnja branja je bila taka), kakšna je diskrepanca in nasploh razlika v interpretaciji »na prvo žogo« in interpretaciji ob ponovnem branju, po temeljiti študiji vseh spremnih komentarjev. Skratka, predlagam poskus, ki pa ga lahko bralec izvede ali pa tudi ne.

Literatura

Althusser, Louis (2000): Izbrani spisi. Ljubljana: Založba /*cf.

Marx, Karl (1979): *Nemška ideologija*. MEAD, II. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marinko Banjac

Milan Balažic: Znanost in realno. Ljubljana: Sophia, Zbirka Alfa, 2008.
298 strani (ISBN 978-961-6294-94-2)
Cena: 19,60 evrov

Milan Balažic knjigo, ki nosi naslov *Znanost in realno*, velikopotezno zastavi s prav posebnega mesta, točke, kjer se srečujeta zgodovina in filozofija. Skozi zgodovino razvoja znanosti, ki je polna prevratov, prelomov in kontingentnih dogodkov, s položaja filozofa premišlja o statusu znanosti, njeni vlogi in – v aristotelovskem smislu – njeni formi. To pretresanje znanosti in njenega razvoja

skozi različna zgodovinska obdobja je na inovativen način opravljeno prek lacanovske psihoanalize, pri čemer je od treh registrov – Simbolno, Imaginarno in Realno – za osmišljanje vloge in načina delovanja znanosti ključen – na kar implicira že naslov knjige – prav zadnji. Osnovni namen knjige je torej dvojen. Prvič, predstaviti znanost v različnih časovnih obdobjih in v tem okviru pokazati, kako so med seboj ta obdobja v smislu znanstvenega napredka (ne)povezana. In drugič, prek psihoanalitskega teoretskega aparata skozi različna zgodovinska obdobja vnovič premisliti *modus operandi* znanosti.

Balažic uvodoma predstavi tematiko knjige prek teze Bahovčeve, da so v zgodovini znanosti ključne tri monumentalne, celo revolucionarne osebnosti. Kopernik, Darwin in Freud so ne le veliki misleci, ki so s svojimi uvidi določili potek razvoja znanosti, temveč nastopajo kot označevalci velikih znanstvenih paradigem. Po omenjenih uvodnih iniciacijskih namigih o zgradbi monografije je bralec v prvem poglavju deležen tudi pregleda različnih pristopov k razumevanju epistemologije znanosti. Tako je na primer prek soočenja popperjanskega pozitivizma in Feyerabendovega epistemološkega anarhizma (»anything goes«), osmišljanja epistemologije znanosti Foucaulta in Althusserja ter ne nazadnje prek Bordieujevega postmodernizma predstavljen cel diapazon analitičnih načinov razumevanja metod in pristopov v različnih znanstvenih disciplinah.

Zgodovinsko popotovanje po postajah razvoja znanosti se začne pri pregledu antičnih filozofov, pri čemer je posebna pozornost namenjena Platonu in Aristotelu. Interpretacija posega predvsem v razmerje med Platonovim in Aristotelovim načinom razumevanja procesa spoznavanja. Če Platon postavi temelje za razmišljanje o enotni znanosti in vednosti kot potencialno enotnem sistemu, potem mu Aristotel na tej točki prikima; tudi zanj mora biti vednost sistematična in enotna, pri čemer zgradbo določa logika. Pri obeh mislecih najdemo zametke pozitivizma, ideje, ki predpostavlja znanstvenika in objekt proučevanja kot ločeni entiteti. Subjekt vednosti je dvignjen nad objekt, spoznavanje pa je objektivni proces, prek katerega lahko osvoji čisto vednost o objektu.

Sledi poglavje o srednjeveški sholastiki, ki je vezni člen med antičnim svetom in moderno znanostjo – vezni člen zato, ker je moderna znanost konstituirana s krščanstvom, ki se od antičnega sveta razlikuje prek judovstva. Ravno slednje ima v okviru krščanstva odločilno vlogo za vznik moderne znanosti (str. 69). To pomeni, da brez poznavanja srednjeveških sholastikov ni mogoče razumeti moderne znanosti, ki se, sledeč Lacanu, začne z Descartesom, ki prek koncepta *cogita* iznajde moderen subjekt znanosti. In v čem je ta vez – kaj je tisto, kar prav po tiho deduje moderna znanost od srednjeveške? Če je med drugim ključno to, da sv. Tomaž Akvinski povezuje modrost z urejenostjo (atribut moderne znanosti), in če Ockham poudarja, da znanost temelji na urejenih strukturah spoznav in zbirkah postavk, je za izrast moderne znanosti pomembna tudi dejavnost nekaterih svetih očetov, ki presežejo raven zgolj neposrednega opazovanja in preidejo na raven abstrakcije. »Pojem spoznanja, izdelan v srednjem veku in posredovan novoveški znanosti v galilejevskem pomenu, poudarjeno nosi s seboj fantazmo ujemanja subjekta in objekta, se pravi, njunega komplementarnega dopolnjevanja in povezave v Celoto, njunega ustrežanja« (str. 95). Nastop novoveške znanosti je sicer v uvodu knjige primarno označen s Kopernikom, vendar Balažic tega v nadaljevanju – presenetljivo – ne podpre, temveč kot botra ustoličenja novoveške znanosti postavi Galileja. Kopernik je namreč premalo radikalen, saj kljub postavitvi nove heliocentrične kozmologije še vedno ne problematizira vprašanja središča, poleg tega pa pri svojih ugotovitvah izhaja iz tradicionalnega konceptualnega aparata. V primerjavi z njim Galilej naredi korak naprej, v znanost o gibanju teles uvede inovativno kombinacijo eksperimenta ter matematike in zato so njegova dela glasnik sprememb: odslej je znanost osredotočena na formulacijo zakonov razmerja med vzrokom in posledico, v ospredju sta empiričnost in matematizacija. Galilejevska znanost je speta s tehniko, ki je praktična aplikacija znanosti. Psihoanalitsko branje pokaže, da realno postane cilje, saj je znanstvenik, ki proučuje »svet tam zunaj« (je torej ločen od njega samega), prepričan, da je spoznanje o Celoti mogoče.

Zaverovanost v popolno ločenost znanstvenika in njegovega objekta proučevanja ter pozitivistično predpostavko o možnem objektivnem spoznanju objekta na sebi se je pomembno

zamajala s tresljaji Kantovega kopernikanskega obrata, kar Balažič predstavi v poglavju *Scientiae postnewtoniana*. Kant, nemški filozof 18. stoletja, vehementno postavi skorajda prevratniško trditev, da se je povsem nesmiselno spraševati, kakšen je svet zunaj človekovega čutnega spoznanja. Svet je namreč človekov svet, človeku pa so vrojene vnaprejšnje apriorne oblike čutnega in duhovnega spoznanja. Gre za temeljno epistemološko vprašanje razmerja med predstavami in predmeti in tu Kant prodre z novo idejo, da v procesu spoznavanja subjekt ni pasiven, temveč temeljno določa predmet spoznanja – spoznavni objekt je subjektu imanenten. Balažič v istem poglavju oriše tudi Heglovo dialektično delovanje znanosti, to pa postavi v razmerje do Marxovega razumevanja znanstvenega spoznanja. Slednje je konceptualizirano v »Grundrisse«, kjer je Marx uvidel nezadostnost delovne teorije vrednosti in vednost izpostavil kot najpomembnejšo produkcijsko silo.

Sledi še prikaz Foucaultove razdelave spetosti znanosti z oblastjo. Tam, kjer je oblastno razmerje, tam je tudi vzpostavljanje določenih polj vednosti, in tam, kjer je vednost, se vedno vzpostavljajo oblastna razmerja. Vednost krepi oblastne učinke, je prijemališče za oblast: »preplet pokoritve in objektivacije, procedure in individuacije vzpostavi znanost o subjektu, ki je učinek in predmet analitičnega investiranja, opazovanja in gospodovanja« (str. 153).

V poglavju o kvantni logiki relativnosti Balažič predstavi razsežnosti novih spoznanj v fiziki. Prek analize Gödelovega teorema, Einsteinove teorije relativnosti in Heisenbergovega načela nedoločenosti se pokaže, kako kvantna teorija razbija podobo znanosti kot podjetja, ki je sposobno seči po Celoti, po dokončnem dognanju, in zagrabitvijo vsega, kar je o določeni stvari mogoče vedeti. V izhodišču epistemologije kvantne teorije je, da mora subjekt pri spoznavanju nujno upoštevati lastnosti sebe in merilne naprave. Kvantna logika uvede v znanost nenapovedljivost in kontingenco. In vendar – znanstveniki še naprej iščejo eno samo Teorijo (npr. teorija superstrun), ki bi bila sposobna opisati vse fizikalne pojave, ki bi spodnesla iritirajočo možnost, da dokončnega spoznanja ni. Zakaj? V lacanovski maniri je za to prvenstveno krivo Realno. Za znanstvenike je obstoj sveta, ki ga ni mogoče doumeti s fizikalnimi zakoni, nemogoč, neznosen. V tem, v realni nedoločljivosti sveta, »tiči osnovni razlog želje subjekta znanosti, da bi razumel izvor veselja in Realno prevedel v realnost, to pa povzel s poenoteno formulo, v kateri bodo spravljeni tako zakoni velikega kot zakoni majhnega – od tod fantazma spojitve v eno samo skladno Teorijo smiselnega Drugega« (str. 213).

V zaključku lahko rečemo, da Balažič dela bralcu ne olajša. Uvod, kot že rečeno, podaja informacije o zgradbi in vsebini knjige zgolj z ohlapnimi namigi, poleg tega pa avtor od tistega, ki vzame knjigo v roke, pričakuje dobro predhodno poznavanje lacanovske psihoanalize, saj se sicer v interpretacijah nikakor ne more znajti. Prav zato je eksplikacija boromejskega vozla, pomembnega Lacanovega konceptualnega aparata, ki oriše razmerje med Imaginarnim, Simbolnim in Realnim, ob koncu knjige nerazumljiva, saj avtor ob tem pojasnjuje tudi nekatere osnovne opredelitve omenjenih treh registrov. Kljub temu knjiga *Znanost in realno* ponuja svež pristop k filozofiji znanosti, saj prek njenega zgodovinskega pregleda v luči lacanovske interpretacije kritično izpostavlja vlogo in pomen znanosti v preteklosti ter večrazsežnostne implikacije, ki jih ima danes. Prek lacanovske interpretacije načina pridobivanja in prenašanja vednosti se namreč ne razkrije le delovanje sfere znanosti, temveč se pokaže tudi način delovanja sodobnih družb. Znanost je namreč vedno vezana na oblast in ima spodobnost zagotavljati občutek gotovosti ter prek tega stabilnosti in možnosti končne resnice. Ravno to pa vzdržuje oblastne vzorce, ki so-konstituirajo in strukturirajo družbene skupnosti.